

TRAFICANTS D'ÀNIMES. ELS NEGRERS ESPANYOLS A L'ÀFRICA,
 RESSENYA DEL LLIBRE DE GUSTAU NERÍN (2015),
 BARCELONA, PÒRTIC, 348 PP., ISBN: 8498093481

Albert Roca
Universitat de Barcelona (UB)

El darrer llibre de Gustau Nerin, *Traficants d'ànimes*, és sens dubte l'obra de referència per entendre el trist paper espanyol, i català, en el tràfic d'esclaus. Fins a finals del segle XVIII, la Corona Espanyola, al tems que va permetre el recurs generalitzat a la ma d'obra esclava en els seus dominis, pràcticament va vetar la participació dels comerciants espanyols en l'organització del Middle Passage: els famosos *asientos de negros* es van concedir regularment a empreses o nacions estrangeres. Així doncs, la pràctica negrera espanyola fou tardana i, fora del trenta primers anys, il·legal, al menys quant a la flamant jurisdicció internacional, dominada per la prohibició unilateral del tràfic d'esclaus per part d'Anglaterra (1807).

Combinant una redacció entenedora i una recerca rigorosa, l'obra comença a omplir un buit clamorós en la bibliografia espanyola. El treball de Gustau Nerín s'emmarca en el necessari revisionisme històric que paradoxalment fou catalitzat per la crítica a la línia oficialista del V Centenari, al 1992. Aquest revisionisme, gairebé exclusivament indigenista en el seu primer impuls, ha acabat per fer-se també africanista i per implicar la societat catalana, que massa sovint havia considerat l'empresa imperial espanyola com quelcom que li era totalment aliè. S'ha escrit molt sobre l'esclavitud a Amèrica i també, encara que amb més timidesa, sobre els seus efectes a la península, tant pel que fa a la presència d'esclaus com d'esclavistes. Ara bé, la figura dels negrers, mariners i factors que materialitzaven el comerç a les costes d'Àfrica, s'havia fragmentat en escasses i poc difoses investigacions acadèmiques. Nerín no només aplega tot aquest material (vegeu la bibliografia, exemplar), sinó que el completa amb la recerca sobre nombroses fonts primàries a Espanya, Cuba i Anglaterra. El resultat és una visió de conjunt, gairebé inventarialista, d'un mode de vida ocult que connectava els escenaris més recòndits i abjectes del comerç humà amb els salons de l'Espanya que aspirava a posar-se al dia amb el progrés civilitzador, una vaga que sacsejava Europa i bona part de les seves antigues dependències americanes. La descripció és tan rica i amb una ambició tan exhaustiva que un índex analític seria el complement perfecte de la detallada referència de les fonts.

Aquest model de mediació -que inevitablement evoca una dualitat contradictòria, si no malaltissa, de l'estil del famós Dr Jekyll i Mr. Hyde- es veu replicat en la vida de

desenes de personatges singulars registrats per Nerín: Josep Ramon Milà de la Roca, Bonaventura Mas, Pedro Martínez, Francesc Rovirosa, Marcel·lí Andrés o Pedro Blanco... Un pocs en varen treure un gran profit i es van retirar enormement rics i respectats, com ara Antonio Vidal (“benefactor” de San Feliu de Guíxols), mentre d’altres trobaren la misèria i fins i tot la mort, com Pere Gibert, que fou penjat per pirata, i no pas per negrer. La major part van conèixer l’èxit, el fracàs i, sobretot, l’oblit. I tots semblen representar col·lectivament l’anacronisme contemporani de la societat espanyola respecte a la seva matriu europea, un desencaix que potser encara no ha estat corregit del tot. Quan el vell imperi espanyol s’havia esvaït, quan els nous imperis apostaven per formes de subjecció laboral més eficients que la mà d’obra esclava alhora que marcaven territori, els espanyols sorgeixen com emprenedors entusiastes aliats de la Numància de l’esclavisme occidental, els rics plantadors dels Estats Units i de Brasil.

En apropar-s’hi, preocupa la facilitat amb la qual el lector pot simpatitzar amb els Mora, Curtis o Crispo, autèntics Davids desafiant els Goliath nòrdics encapçalats per la Pèrfida Albió, la mateixa que avui aplega el més escandalós “parc” de paradisos fiscals del planeta... I més quan ens assabentem de les seves aliances amb líders africans locals, com Manna (vai), Guezo (fon), Passol (orungu) o Sayyid Saud bin Hallal (swahili), en una *entente* que més d’un qualificaria —si no ha fet ja— d’anticolonial. L’autor reconstrueix amb efectivitat un ambient de frontera que coneix bé, donat que, enquadrat per l’aparell de cooperació internacional, continua vigent en molts aspectes a les societats africanes. La “societat negrera” era en gran mesura interracial i aixecada sobre la complicitat de la població de les àrees d’embarcament. Molts factors van tenir descendència mestissa que no tan sols van reconèixer, sinó que van enviar a Europa y Amèrica, ja fos com a representants de l’empresa o a la cerca de formació i refinament. L’estimada filla de Pedro Blanco, que morí a Barcelona, n’és un exemple paradigmàtic. Però no només la prole, també els aliats africans viatjaren en nombroses ocasions a Occident. La supressió definitiva del tràfic atlàntic no va fer desaparèixer la necessitat de grups mediadors, però va alterar dramàticament la seva articulació amb els poder públics: “el colonialisme ... implicava una rígida barrera racial”, exigida per personatges també atractius, que no simpàtics, com ara Richard Burton.

El seu palès costat sinistre ens hauria d’impedir considerar els negrers com una mena de quixots tropicals, però la constatació de l’esforç que exigeix aquesta discriminació moral invita a la reflexió, tal va com va marcant discretament l’autor al llarg de tota l’obra. Les raons de la hipotètica simpatia, en general inconfessa, no rau en únicament en la redacció fàcil de Nerín (que també deixa en evidència la cobdícia i la crueltat omnipresents), ni en l’esperable acció subliminal de tants guions més o menys hollywoodians,

interioritzats des que érem infants. La causa fonamental està en la manca de focalització de l'obra en els africans i africanes, que constitueixen més un fons que un elenc de personatges cabals en el relat de l'autor; i aquesta absència facilita una falsa familiaritat de la part lectora amb les situacions descrites. Tret d'alguns caps i d'alguna potentada, la població africana apareix molt difuminada, i no diguem els seus costums i estructures, que, amb totes les adaptacions necessàries, els han sobreviscut, als negrers, als seus aliats i als colonitzadors que els succeïren. L'excel·lent introducció general al tràfic negrer també infravalora el factor i l'autonomia dels pobles africans per tal d'explicar la seva excepcionalitat històrica. Fins i tot l'ordenació geogràfica del panorama presentat per l'autor, d'oest a est, té poc a veure amb la geopolítica africana: potser una reflexió general dels punts d'inflexió de la seqüència cronològica (com ara l'ofensiva antinegrera del 40s) podria facilitar la confrontació i articulació de les diferents perspectives internacionals i africanes en joc. Ni es pot parlar de tot ni cal fer-ho, però en aquest cas, el resultat és un fort biaix en la comprensió tant dels que es mostren (minoria) com dels que no es mostren (majoria).

No hi ha dubte, però, que Nerín és ben conscient d'aquestes limitacions i, encara que no tracta de fer veure que ha escrit un llibre que no ha escrit, ens dóna pistes precioses de com es pot continuar el camí que està obrint. En recullo un parell com a mostra. Primera pista: l'autor il·lustra com les poblacions africanes costaneres, arreu del continent, i els seus dirigents (Guezo, Siaka, Passol), no eren títeres, sinó socis locals que mantenien plena sobirania sobre el territori, superioritat militar en la major part dels casos (fins i tot front a les tropes angleses) i una visió estratègica pròpia i adaptable a les circumstàncies. Segona pista: la capacitat de decisió no es restringeix als líders, sinó que afecta a pràcticament tots els col·lectius, com ho suggereix el poder que assoliren algunes dones en una societat aparentment tan procliu al masculisme. Elisabeth Lightbourn o Madame Faber eren mestisses, sí, però no van assolir el seu lloc predominant en el tràfic gràcies als seus pares europeus, sinó a través de les seves mares i d'unies línies de drets i vincles matrilineals ben estranyes a la nostra experiència.

Si el llibre de Gustau Nerin hagués estat publicat en anglès i no en català, seria considerat com una valuosa contribució a la comprensió de l'encaix contemporani de la globalització durant el segle XIX, enlloc de ser reclòs en la història perifèrica, quasi anecdòtica, del protocolonialisme africà espanyol, voluntàriament oblidat per una societat que ha renegat de la seva antiga condició vergonyant de metròpoli. I la recuperació d'aquesta memòria no es baladí si pensem en el futur. La significació històrica del finançament africà de la revolució industrial, pilar de la mundialització actual, continua essent debatuda: més enllà de la constatació del pes del clímax del comerç

triangular, cada vegada esdevé més clar que és el sumatori d'articulacions aparentment "marginals" el que garanteix les connexions globals, el famós "efecte papallona". És en aquest marc on el desastrat, i sorprenent, ascens negrer espanyol del XIX és converteix en una imprescindible matèria d'estudi comparatiu, per entendre tantes deslocalitzacions i franquícies posteriors.